

ÖZBEKİSTAN’DA BULUNAN ÖNEMLİ BİR KAYNAK: RİSÂLE-İ HAZRET-İ HAKİM ATA RAHMETULLÂHİ ‘ALEYH AN IMPORTANT SOURCE IN UZBEKISTAN: RİSÂLE-I HAZRET-I HAKİM ATA RAHMETULLÂHİ ‘ALEYH

MUHAMMADİXON BUZRUKOV*

KUTLUGJON SULTANBEK**

Sorumlu Yazar

ZHANSEİT TUİMEBAYEV***

Öz

Hoca Ahmed Yesevî’nin en meşhur halifelerinden biri Süleyman Bakırğanî’dir. Yaptıkları hikmetli işlerinden dolayı Hakîm Ata nisbesiyle de anılmaktadır. Doğum tarihi ile ilgili bilgiler olmasa da 582 / 1186 yılında vefat ettiği bilinmektedir.

Risâle-i Hâzret-i Hakîm Ata Rahmetullâhi ‘aleyh el yazması Semerkand İli Koşrabat İlçesi Coş köyünde yapılan ilmi derlemeler neticesinde Kaynar Mahallesinden elde edilmiştir. Kitabın adı, yazarı, müstensihî belli değildir. Ancak 1123 / 1711 tarihinde Buhara medresesinde istinsah edildiği belirtilmiştir. Dedelerinden miras olarak kalan bu kitap 1825 yılından bugüne dek 5 nesil el değiştirmiştir. Hakîm Ata’ya ait olan kısım adı bilinmeyen, ilk sayfaları yırtıldığından dolayı okunamaz hâle gelen bir mecmuanın içinde yer almaktadır. Yazma 177b – 184b varaklar arasında bulunmaktadır.

El yazması eser Allah’a hamd, peygambere salavat ile başlamış ve Hakîm Ata velayetleri, ailesi, çocukları hakkında bilgilerle devam etmiştir. Bu esere göre Ahmed Yesevî’nin Hakîm Ata’yı ak deveye bindirip devenin çıktığı yere yerleşmesi; üçüncü oğlu Hubbi Hacı’ye yaptıklarından dolayı mezarının üstünden kırk yıl su aktığında günahlarının affolunması gibi menkıbeler rivayet edilmektedir.

Bu bilgilerle beraber Hoca Ahmed Yesevî’nin 99 bin halifesinin (178b/17) olduğunu; Hakîm Ata’nın büyük oğlu Mahmud Hoca ve ikincisi Askar Hocalara el-Keşşâf’ın müellifi şeyh Carullah’ın talim verdiği gibi yan bilgilere de yer verilmiştir.

Özbekistan’da tasavvuf konusundaki el yazmalarını okuma, aktarma ve yayımlama çalışmaları daha çok bağımsızlık sonrasına ait olup bu alana olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Sovyet Birliği döneminde el yazmalarını duvarlara sıva yaparak sakladığını söyleyen köy sakinlerinin bulundurdıkları eserleri ilgili kurumlara müzeler, enstitüler, üniversitelere vd. kurumlara bağış yaparak araştırılmasını istemeleri önemli ve bilinçli bir harekettir. Yazmaları derleme esnasında elde ettiğimiz *Risâle-i Hâzret-i Hakîm Ata Rahmetullâhi ‘aleyh* bunlardan

Araştırma Makalesi / Künye: BUZRUKOV, Muhammadixon – SULTANBEK, Kutlugjon - TUİMEBAYEV, Zhansait. “Özbekistan’da Bulunan Önemli Bir Kaynak: Risâle-i Hâzret-i Hakîm Ata Rahmetullâhi ‘Aleyh”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 113 (Mart 2025), s. 455-486. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1618020>

* Doç.Dr., Samarkand state university named after Sharof Rashidov, E-mail: mbuzrukov1982@gmail.com, ORCID: 0009-0002-8304-4422.

** Dr. Öğr. Üyesi, Al-Farabi Kazakh National University, E-mail: sultanbekovkutlug@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7360-7140.

*** Prof. Dr., Al-Farabi Kazakh National University, E-mail: turkology.ri@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5495-1686.

biri olup daha önce üzerinde araştırma yapılmamıştır. Çalışma söz konusu el yazması eserin transkripsiyonunu vermeyi; Hakîm Ata ve ailesi ile ilgili verileri ilim dünyasına tanıtmayı; bundan sonra yapılacak olan çalışmalara bir nebze de olsa katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Özbekistan, Hakîm Ata, el yazma.

Abstract

One of the most famous disciples of Hoca Ahmed Yesevî is Süleyman Bakırganî. Due to his wise and insightful deeds, he is known by the title Hakîm Ata. Although there is no information regarding his birth date, it is known that he passed away in 582 AH / 1186 CE.

The manuscript *Risâle-i Hâzret-i Hakîm Ata Rahmetullâhi 'aleyh* was obtained from the Kaynar neighborhood as a result of scholarly compilations conducted in the village of Coş, located in the Koşrabat district of the Samarkand region. The title of the book, its author, and the copyist are unknown. However, it is stated that the manuscript was copied in a Bukhara madrasa in 1123 AH / 1711 CE. This book, which was inherited from the owner's ancestors, has changed hands over five generations since 1825. The section attributed to Hakîm Ata is part of a manuscript, the first pages of which are torn and thus unreadable. The manuscript is found between folios 177b and 184b.

The manuscript begins with praise to Allah and blessings upon the Prophet, followed by information about Hakîm Ata's spiritual authority, family, and children. According to this work, it is narrated that Ahmed Yesevî placed Hakîm Ata on a white camel and instructed him to settle wherever the camel rested. Additionally, another legend states that because of what Hakîm Ata did to his third son, Hubbi Hacı, his sins would be forgiven after forty years of water flowing over his grave.

Alongside these accounts, the manuscript also mentions that Ahmed Yesevî had 99,000 disciples (178b/17) and provides additional information, such as Hakîm Ata's eldest son, Mahmud Hoca, and his second son, Askar Hoca, being instructed by Sheikh Carullah, the author of *al-Kashshâf*.

Interest in reading, transmitting, and publishing manuscripts on Sufism in Uzbekistan has grown significantly, especially after independence. During the Soviet era, some villagers hid manuscripts by plastering them into walls. Their subsequent decision to donate these works to relevant institutions, including museums, institutes, and universities, for research purposes reflects an important and conscious effort. One of the manuscripts obtained during the compilation process is *Risâle-i Hâzret-i Hakîm Ata Rahmetullâhi 'aleyh*, which had not been previously studied. This study aims to provide a manuscript transcription, introduce Hakîm Ata and his family to the academic world, and contribute—however modestly—to future research on the subject.

Key words: Chagatai Turkish, Uzbekistan, Hakîm Ata, manuscript.

Giriş

Süleyman Bakırganî, Türk tasavvuf şiirinin dünyaca ünlü temsilcisi Hoca Ahmed Yesevî'nin talebesidir. Hem tarikatta hem de şiirde Yesevî geleneğinin devamcısıdır. Hayatı hakkındaki bilgiler, yazarı bilinmeyen *Hakîm Atâ Kitâbı* (Kazan 1846) adlı menâkıbnâmeyle dayanmaktadır (Kara, 1997: 183). Asıl adı Süleyman olup daha sonra yaptığı hikmetli işlerinden dolayı Hakîm Ata; Yesevî'nin ak deveye bindirip devenin çökeceği yere yerleşmesi ve kalkmamasından dolayı Bakırgan nisbesini de almıştır.

Türkistan bölgesinde Türk-İslam kültürünün yayılmasında ve halkın manevî eğitiminde büyük rol oynayan Hakîm Ata'nın *Bakırgan Kitabı*, *Âhir Zaman Kitabı* ve *Hazret-i Meryem Kitabı* mevcuttur (Kara, 1997: 184). Ayrıca *Kul Süleyman* mahlasıyla yazılmış *Kışsa-yı Kûdek-nâme* eseri de vardır (Kaya, 2000a). Eserlerinde sade bir dil kullanarak tasavvufî öğretileri halkın anlayabileceği bir biçimde anlatmıştır. Eserleri,

Türk tasavvuf edebiyatının gelişiminde etkili olmuş hatta Anadolu’da da birçok mutasavvıfı etkilemiştir. İslam ahlakı, ibadet, insan sevgisi ve Allah’a bağlılık gibi konular, onun şiirlerinde ve öğretilerinde ana konulardır.

Türkistan coğrafyası ve Anadolu’da Hakîm Ata ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Önal Kaya (1998, 2008) Hakîm Ata’nın şiirlerini, Mustafa Sever (2017) *Hakîm Süleymân Ata Hikmetler ve Kıssalar* kitabında yayımlamıştır. Bununla birlikte Hakîm Ata’nın çocukları ile ilgili yapılan çalışmalarda da onunla ilgili bilgiler yer almaktadır (bk. Kaya, 2000b; Shadkam-Sultanbek, 2022).

1. Özbekistan’da Hakîm Ata Araştırmaları

Özbekistan’da Hakîm Ata ile ilgili çalışmalar XX. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Bunların başında Abdurahman Sadi’nin “Yesevî kim idi?” makalesi zikredilebilir. Makale “İnkılap” dergisinde yayımlanmış ve bu bilgilere yer verilmiştir: “Cengiz Han’ın ortaya çıkmasından önceki yıllarda güneyde Türk edebiyatının esası oluşturulmakta idi ki, bu edebiyatın başında gelen, ona güç verenler Hoca Ahmed Yesevî ile onun müridlerinden olan Süleyman Bakırğani’yi görürüz” denmesi bunların yaşadığı döneme işaret etmektedir. Yine “Bunlar Uygurcadan sadeleştirilen ve kendilerinden bir asır sonra yazı dili haline gelen Çağatay edebiyatından da çok sade, tabii ve avam dili olan “edeb mektebi”ni yarattılar”. Demek ki bu mektep Uygurca ile Çağatay Edebiyatı arasındaki bir döneme ait ve kendisine has özellikleri taşıyan en önemli şiir mektebidir. Yazarın fikrine göre Çağatay Edebiyatının kurucusu Nevayi, Tatar edebî ve şiir dilinin kurucuları olarak Yesevî ve Bakırğani’yi belirtmiştir (Sadi, 1922: 28-32).

XX. yüzyılın başlarında ilmi yayımlarıyla faaliyet gösteren dönemin aydınlarından Sattari’nin kaydına göre “Hikmet sözü Türk şeyhleri tarafından halkı tasavvuf yoluna davet etme dileği ile söylenen çeşitli konulardaki münacat ve naatlara benzer bir dizi parçalarıdır. Hikmet sözü sadece Yesevî’ye özgü değildir. Onun fikrinde Yesevî’den sonra Türkistanlılar arasında çok sevilerek okunacak olan musikiler Bakırğani’nin şiirleri’dir”, aynı zamanda “Bakırğani halkın düşüncesine yerleşen tasavvuf yolunu Arap ve Fars biçiminden çıkarmış Türk düşüncesine uygun bir şekle sokmuştur” diye itiraf etmektedir (1923, 7-9). Abdurrauf Fitrat ise kendisinin “Ahmet Yesevî” adlı makalesinde sadece Orta Asya’da değil Tatarlar arasında da Yesevî ve talebesi ile ilgili Süleyman Ata’nın çok etkili oldukları; onların hikmetlerinin halk arasında elden ele geçerek okunduğu hatta defalarca basıldığı bahsedilmektedir (Fitrat, 1994: 22).

Ahmet Yesevî’nin yolundan yürüyenlerin başında gelenlerden biri de Süleyman Bakırğani’dir. Bu sebeptendir ki onun hakkında verilen bilgiler esasen Yesevî’ye tasavvuf yönüyle ilgili edebi eserlere ait araştırmalarda daha çok karşımıza çıkmaktadır. Ama Sovyetler Döneminde bu iki şeyh ‘klerikal edebiyat namoyandası’ (reyaksiyon dini edebiyat vekili) gibi yakıştırmalar ile karalanmış ve o şekilde öğretilmiştir (Aybek-Şemsiyev, 1941: 32-50). Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettikten sonra B. Kasimov (1993), İ. Hakkulov (1998), E. Rüstemov (2001), E. Açilov (2013) vd. araştırmacılar kendi çalışmalarını ortaya koymuş ve çalışmaların yönü değişmiştir. Bağımsızlık yıllarında Süleyman Bakırğani’nin hayatı ile ilgili yeni araştırmalar yapılmaya başlandı (Hakkul-Rafiiddin, 1991). Onun eserleri kitaplaştırılmış; çeşitli konferanslar düzenlenmeye başlanmıştır. 1997 yılında K. Bayniyazov’un Karakalpak Türkçesindeki kitabı neşredilmiştir. Kitapta Anber Bibi’nin evin kencesi (yani küçüğü) olduğu, onun iki ablasının olduğu bilgisi verilmiştir (Bayniyazov, 1997: 24).

2002 yılında doğumunun 880. yılı münasebetiyle Karakalpakistan Cumhuriyeti'nde "Süleyman Bakırganî ve onun dönemi" konulu ilmi-araştırma konferansı gerçekleştirilmiş ve 37 araştırmacının çalışmaları bir araya getirilerek kitap şekline dönüştürülmüştür (Yagodin, 2002). Bu ise bilimsel yeni araştırmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Son yıllarda neşredilen U. Embergenov ve J. Şamuradov'un "Konırat" kitabı (2010), N. Hasan'ın araştırmaları (2012), A. Hayitmetov (2003) gibi bilim insanlarının makaleleri de Süleyman Bakırganî ile ilgilidir.

S. Sayfullah (2015) neşri esasen şecerede yer alan malumatları kapsamaktadır. Bununla birlikte Semerkand bölgesinde yaşayan Süleyman Bakırganî evlatlarına ait birkaç şecere ve bitigtaşlar günümüzde hâlâ araştırmacıları beklemektedir. Bu yazmalar Süleyman Bakırganî talimatının Semerkand bölgesine gelişini aydınlatmada dikkate değerdir. Bu konu diğer bir çalışmada ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada şunu belirtmek gerekir ki Hakîm Ata'nın büyük oğlu Mahmud Hoca da babası gibi ulema, hikmet sahibi olduğundan onu Semerkand vilayetinin Nur bölgesine şeyh olarak atamışlar. Mahmud Hoca'dan Baba Havca Şeyh (lâkâbı Coş Ata) dünyaya gelmiştir. Onun kabri günümüzde Semerkand Vilayeti Koşrabat İlçesinde olup burası halk arasında "Coş Ata" ziyaretgâhı olarak adlandırılmaktadır.

Şu noktayı özellikle vurgulamak gerekir ki Sovyet Birliği döneminde Yesevî ve talebelerine olan bakış farklı yöne çevrilmeye çalışılmışken bağımsızlık yılları sonrası tam tersi bir yönde gelişme göstermiştir. Kitaplarını derinlemesine inceleme ve ilmi araştırmaları çoğaltıp yayımlama işleri artmıştır. Yesevî ve talebelerinin, genel olarak el yazmalarına olan ilgi artarak devam etmektedir. Bunlardan biri de Süleyman Bakırganî'ye ait risâledir.

2. El yazması eserin muhtevası; kitap sahibi ve bulunduğu yer

Daha önce üzerinde çalışılmamış olan bu metin, mecmuanın 177/b-184/b varakları arasında yer almış olup 20 satırdan ibarettir. Mecmua içerisinde başka dinî metinler ve kıssalar da vardır. Ancak bunlar Hakîm Ata ile ilgili değildir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki el yazması eserin başı ve sonu bulunmamaktadır; toplam 320 sayfadan ibarettir. İlk 1a-177a sayfaları arasında bulunan metin Malik Dinar hakkında bilgiler olup muhtemelen Feridüddin Attar'ın "Tezkiretü'l-evliya" eserinin Çağatay Türkçesine çevirisidir. Bu eserin son sayfasındaki kayda göre el yazma 1123/1711 Buhara'da merhum İbrahim Kuşbegi medresesinde istinsah edilmiştir. Söz konusu eser 177b-184b varakları arasındadır.

Bu eser 2024 yılının 13 Ağustos günü Semerkand İlinin Koşrabat İlçesine yapılan ilmi seyahat neticesinde elde edilmiştir. Derleme Koşrabat İlçesinin tarihi bakımından çok eski dönemlere gidebilecek olan "Coş" köyünde yapılmış; bu arkeolojik kazı Semerkand Arkeoloji Enstitüsü Uzmanı Azbiddin Halmatov'un teşebbüsüyle başlatılmış, araştırma ekibinde İlçe İmam Hatibi Yakup Tohtaşev ve Semerkand Devlet Üniversitesi El Yazmalar Bölümü Müdürü Muhammedihan Buzrukov yer almıştır. Araştırmanın asıl maksadı köy tarihini aydınlatma çabası olsa da çok sayıda yazma eserin bulunması dikkate değerdir.

Şu hususu dikkate almak gerekir ki "Coş" köyünün adı Yesevî şeyhi Hakîm Ata'nın torunu Babahavca Şeyh'in (İbn Mahmud Hoca) lâkâbı "Coş Ata"dan gelmektedir. Bu mekân Ahmed Yesevî öğretilerinin Semerkand bölgesine tanıtılması açısından önemlidir. Aynı zamanda Semerkad şehrinin Koşrabat bölgesinde, "Coş Ata" soyundan

gelenlerle ilgili bir dizi türbe bugüne kadar korunmuştur. Mezar taşlarındaki yazıtlar ve soyağaçları henüz keşfedilmemiş durumdadır. Bu da makalenin sınırını aşığından bir sonraki çalışmada ele alınabilir.

Coş köyünden 20 kilometre güneyde bulunan Koşrabat Mahallesi; Kamer, Rabat, Kaynar, Devirkurgan köylerini içine almaktadır. Mezkur el yazması eser, Kaynar köyünde yaşayan “Devir Damla Kaynar” evlatlarının elinde saklanmaktadır.

Asıl ismi Abdualim Abdüşakiroğlu (Abdüşakir Bekmuhammedoğlu, Bekmuhammed Alimuhammedoğlu, Alimuhammed Gaznebayoğlu) “Damla Kaynar” olarak bilinmektedir. 1825 yılında Nurata beyliğinin Kamer köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsili atası Abdüşakir ve dedesi Bekmuhammed’den almış. Medrese eğitimi tamamladıktan sonra Nakşibendilik ve Yesevîlik tarikatlarının piri olarak görülmüştür. Kaynar köyünde 14 hücreden ibaret medrese yaptırmış ve onun faaliyetini yönetmiştir. Bu sebep dolayısıyla halk arasında “Damla Kaynar” nisbesiyle anılagelmiştir. 1903 yılında vefat ettiğinde, Koşrabat ilçesi Devirkurgan kabristanına defnedilmiştir. Kabri üzerine bağımsızlık yıllarında türbe yapılmıştır.

El yazması eseri muhafaza eden kişi Damla Abdualim’in vefatından sonra, günümüze kadar geliş silsilesi şu şekildedir: Kitabın sahibi (Damla Kaynar) Damla Abdualim Abdüşakiroğlu (1825-1903); Süleyman Mahsum Abdualimoğlu (1903 vefat etmiş); Celaleddin Mahsum Süleymanoğlu (1903-1976); Kemaleddin Mahsum Celaleddinoğlu (1929-2005); Cemaleddin Kemaleddinoğlu (1965). Bu kitap günümüzde Cemaleddin Kemaleddinoğlu’nun elinde atalarından miras olarak korunmaktadır.

3. Dil Özellikleri

a. *Risâle-i Hâzret-i Hâkîm Ata Rahmetullâhi ‘aleyh*’te /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ olmak üzere sekiz ünlü bulunmaktadır. Bazı Türkologlara göre Eski Türkçe, yani Yenisey Türkçesinde, yazıda da gösterilen kapalı -e (“/ë/”) sesini gösterecek bir işaret söz konusu eserde de kullanılmamıştır. Bu bakımdan kelime başında elif ye (ي¹), ilk hecede ise sadece ye (ي) ile yazılan sesler çeviri yazıda /i/ olarak okunmuştur. Bununla, tarihî ve yaşayan Türk lehçeleri veya ağızlarında belli kelimelerde ve düzensiz olarak kullanılan /ë/’nin varlığı inkâr edilmiş değildir; sadece *Risâle-i Hâzret-i Hâkîm Ata Rahmetullâhi ‘aleyh*’te bunu gerçekçi olarak tespit etmenin mümkün olmadığı görülmüştür.

b. /d/ sesi

Karahanlı döneminde sızıcı /d/ sesi çoklukla zel (ذ) harfiyle kimi zaman da (د) harfiyle gösterilmektedir (Argunşah-Sağol Yüksekaya, 2015: 51). Harezmi Türkçesinde d’li ve y’li şekiller bir arada bulunmaktadır (Argunşah-Sağol Yüksekaya, 2015: 185). Ercilasun’a göre bir metinde hem d hem de bunun y’li örnekleri varsa o metin Harezmi Türkçesine aittir (2019: 5). Bu eserde /z/’li şekil görülmektedir: [179 a] (4) ... Hâkîm h’vâce namâznı buzmadı şüfî Muhammed Dânişmend sol *azağını* berü bastı ..., [182 a] (1-2) ... bu hâlni körüp na’re urup yığlaşıp Hüb h’vâceniñ *azağığa* tüştiler ..., [183 b] (5-6) ... barçamıznıñ *azağı* irdi imdi başı boldı ...

c. Çift dudak v’si /w/

Karahanlı Türkçesinde çift dudak v’si /w/ üç noktalı fe (ف) ile gösterilmektedir (Argunşah-Sağol Yüksekaya, 2015: 51). Harezmi Türkçesinde b’den dönüşmüş olan w muhafaza edilmekle birlikte çok seyrek olarak v’ye veya f’ye dönüştüğü görülmektedir (Argunşah-Sağol Yüksekaya, 2015: 185). Bu eserde ise v’li şekli

kullanılmıştır: [179 a] (16-17) ... ol yerde Buğra hānnıñ yılķı *ıavarı* otlar irdi yılķı ıatında biş yılķııılar bar irdi ... [179 b] (14-15) ... ‘Anber atlığ ıızını alıp tivelerni tıveıisi birle koylarını koyıısı birle yılķııılarını yılķııısı birle barıa māl *tavarnı* Buğra hān kiltürüp Hākīm Atağa niyāz tarttı ...

ç. -*UbAn* eki

Eski Türkçenin Köktürk kolu ile *n* lehçesinde yaygın, *y* lehçesinde seyrek rastlanan -*pan/-pen* eki -*p* zarf-fiil ekinin -*An* eki ile genişletilmiş bir şeklidir (Korkmaz, 1984: 158). Korkmaz, bu ekin Türkiye Türkçesinde -*p* ve -*arak/-erek* eklerini karşıladığını, daha sonraki dönemde tonlulaşmış -*ban/-ben*, -*banı/-beni*, -*banın/-benin* olarak Eski Anadolu metinlerinde bol bol kullanıldığını ve bu sebeple de Eski Türkçedeki -*pan/-pen*, -*panın/-penin* eklerinin Oğuzcanın özelliği olarak gösterilebileceğini belirtmiştir (1972: 445).

Risāle-i Hāzret-i Hākīm Ata Rahmetullāhi ‘aleyh eserinde -*ban* şeklinde iki kere kullanılmıştır: [182 b] (10-11) siz tilekde min izdekde *yığlaban* közde yaşım silmes mena *yığlaban* közde yaşın sepgıl dirler ...

d. *yU* eki

Eski Türkçeden itibaren eklendiği fiilin ünlüsünün düz ya da yuvarlak olmasına göre -*ı/-i*, -*u/-ü* biçiminde kullanılan ekin *Risāle-i Hāzret-i Hākīm Ata Rahmetullāhi ‘aleyh*’te bir kere kullanıldığı görülmüştür: [180 a] (5-6) Hākīm Atağa aydılar Hākīm Ata h‘ācelerğa kişı yiberdiler kim oğlanlarım maña kilsünler *tıyü* ...

e. Zamir *n’si*

Tarihî ve yaşayan Türk lehçelerini sınıflamak için kullanılan dil özelliklerinden biri zamir *n’sidir*. Eski Türkçeden itibaren birçok Türk lehçesinde 3. teklik şahıs iyelik eki ile hâl eki arasında görülen zamir *n’sinin* Çağatay Türkçesi ve onun devamı olarak sayılan Özbek, Uygur Türkçelerinde kullanılmadığı bilinmektedir (Başdaş, 2014: 147).

Kuzey-Doğu Türkçesine ait bir metinde zamir *n’si* varsa o metin, önceki iki dönemden birine aittir. Harezmi döneminde de zamir *n’siz* örnekler vardır, ama zamir *n’li* örnekler de vardır; fark, Çağatay Türkçesinde zamir *n’li* örneklerin bulunmayışı veya çok az bulunmasıdır (Ercilasun, 2019: 5). Bu metinde zamir *n’li* örneklerin sayısı fazladır: [177 b] (11) ... künlerde bir kün h‘āce Aḥmed Yesevī rahmetu’llāhi ‘aleyh mescid *işiginde* oturup irdiler ..., [178 b] (16-18) ... Hızır Atadın ülüş yetip idiler h‘āce Aḥmed Yesevī rahmetu’llāhıñ *hikāyetinde* andağ (17) kiltürüp turur bir kün kurbān *ayında* toksan toköz miñ meşāyih barıa hāzır (18) boldılar ...

f. -*DUK* eki

-*DUK* eki Karahanlı Türkçesi sahasında sıfat fiil eki olarak kullanılmıştır. Bu ekin fiil çekim eki olarak kullanımına sadece DLT’de rastlanılmıştır. Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde -*Dik* ekinin ilk ünsüzü sedahlık-sedasızlık uyumuna uyar (Nalbant, 2002: 196).

Harezmi Türkçesi eserlerinde -*DUK* ile yapılan fiilden isim Rabguzi’de sık sık, Nehcü’l-Feradis’te ise seyrek görülür. Çağatay Türkçesinde söz konusu ek nadir kullanılmıştır (Nalbant, 2002: 196-197).

Eserin birkaç yerinde şu şekilde kullanılmıştır: [178 b] (11-12) ... kim irdügin ol bilgen Hızır İlyās Atam bar kim *irdügi* bilgüsiz arık kolğa alğusız ḥağdın özge bilgüsiz Hızır İlyās Atam bar ..., [178 b] (14-15) ... kıl Süleymān *ayduki* işāretde *bolduqi* köñillerniñ şandukı Hızır İlyās Atam bar ...

Metnin Transkripsiyonu

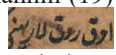
Risāle-i ḥazret-i Ḥakīm Ata rahmetu'llāhi 'aleyh

بسم الله الرحمن الرحيم

[177 b] (1) ḥamd ü sipās-i bî-kiyās ol perverdigārga kim cümle-i maḥlūkātın 'ademdin vücūdka kiltürüp öz (2) yarlıkını bildürüp imān 'atā kılıp turur taķı dūrūd-i bî-şümār 'ale'd-devām tā zamān-ı kıyāmet (3) ḥazret-i Muḥammed Muştāfağa kim barça 'aşı ümmetlerniñ şefā'atı ḥ'vāhi turur ey birāder-i 'azīz (4) min cümle-i enbiyā ve evliyālar barçası bu dünyādın öttiler ve taķı bizler hem ötkümüz turur imdi bu demni (5) ḡanīmet tutuñ Ḥakīm ḥ'vāce rahmetu'llāhi 'aleyhniñ ḡurb kerāmet velāyetleri bu turur ḥikāyet- (6) -de andağ kelip turur kim bir niçe söz bu nüshada zıkr kılduğ her yerde mü'minler okusalar (7) ol 'azīzlerini du'a birle yād kılgaylar tip ve taķı ḥikāyetde andağ kilip turur kiçikde Ḥakīm (8) Ata mektebge barsalar irdiler barça oğlanlar kelāmu'llāhını boyunlarığa asıp barur (9) irdiler Ḥakīm Ata başlarığa köterip barur irdiler taķı yanar bolsalar irdiler yüzlerini (10) üstādları sarı kılıp yanar irdiler ol maḥalde atları Süleymān ikendür kün- (11) -lerde bir kün ḥ'vāce Aḥmed Yesevī rahmetu'llāhi 'aleyh mescid işiginde oturup irdiler körseler (12) her bölek oğlanlar mektebge bara tururlar bularniñ arasında bir oğlan kelāmu'llāhını (13) başığa köterip bara turur ḥ'vāce Aḥmed Yesevī Süleymānğa aydılar üstādıñniñ icāzeti (14) birlen eger ruḡşat berseler kilgey-sin min saña ḡurān ta'lim kılayım tidiler bu sözni işitip (15) Süleymān barıp ādāb birle üstāddın icāzet tiledi üstādı ruḡşat berdiler andın soñ (16) ata anasın icāzet tiledi ular hem ruḡşat berdiler yana ata anası taķı üstādı birle ḥ'vāce Aḥmed (17) Yesevīğa tapşurdılar ḥ'vāce Aḥmed Yesevī rahmetu'llāhi 'aleyh ḡurān ta'lim kıldılar ve taķı az müddet- [178 a] (1) -te barça 'ilmni zābt kıldı ve taķı on biş yaşka yetkendir soñ ma'şum erkānlarında tevbe kılıp (2) ḥ'vāce Aḥmed Yesevīğa mürid boldı ve taķı barça ṭarīkat ādāblarını kıldı kiçe kündüz ādāb (3) birle ḥizmetde irdi künlerde bir kün Hızır Ata ḥ'vāce Aḥmed Yesevīniñ üyleriğe mehmān boldılar (4) ḥazret-i ḥ'vāce Aḥmed Yesevī oğlanlarğa aydılar kim otun alıp kilinler barça oğlan- (5) -larniñ otunu hōl bolup kildiler bu ḥālede Süleymān postının çıkarıp alğan otunğa (6) çırmay kiltürdiler özleri yalangāç bolup kildiler barça oğlanlarniñ otun- (7) -ların kiltürdiler ḥ'vāce Aḥmed Yesevī otğa yaķıñ tidiler irse hōl bolğan otun- (8) -lar yanmadı barçaları Süleymānniñ otunun kiltürüp yaķtılar irse yandı ve taķı (9) Süleymānniñ otunu tuturuğ kılıp barça hōl bolğan otunlarını yaķtılar ve (10) ṭa'am pişürürge meşğūl boldılar bu ḥālede Hızır Ata 'aleyhis-selām anda sordılar kim barça (11) barça oğlanlarniñ otunu hōl¹ irdi yanmadı Süleymānniñ otunını tuturuğ (12) kıldılar irse yandı bu sır ni sır turur tip Süleymāndın sordılar kim (13) özge oğlanlarniñ otunu yanmadı seniñ otunuñ ḡuruğlığı ni turur dip (14) sordılar irse Süleymān aydı yamğur yağar ḥālede kürkümnü çıkarıp otunğa çırmay (15) özüm yalangāç bolup kildüm ol sebebdin ḡuruğ turur tip cevāb berdi irse (16) Hızır 'aleyhi's-selām ṭahsin kıldılar kim ḥōş ḡakīmāne iş kılıp tip aydılar kim seniñ (17) atıñ Ḥakīm Süleymān bolsun tidiler Hızır 'aleyhi's-selām nefes sordılar ḥ'vāce Aḥmed Yesevī (18) rahmetu'llāhi 'aleyh ḥōş-ḥāl boldılar Süleymānğa ḡutluğ at birle ḡutluğ nefes mübārek bolsun (19) tip fātiḡa okudılar ve taķı ḥ'vāce Aḥmed Yesevī rahmetu'llāhi 'aleyh Süleymānğa ḡutluğ nefes birle (20) ḡutluğ at boldı velikīn baḡşış bolmadı tip aydı irse ḥazret-i Hızır 'aleyhi's-selām andağ [178 b] (1) aydı kim ey Ḥakīm aḡzıñnı açğıl tidi irse Ḥakīm Süleymān aḡzını açtı ḥazret-i [Hızır]² 'aleyhi's-selām (2) aḡzığa tūfkürdi Süleymānniñ içi ol

1 Metinde اول biçiminde yazılmıştır.

2 Metinde unutulmuş olmalı.

hâlde andağ dem kıldı kim hâzret-i³ Hızır ‘aleyhi’s-selâm (3) aydı ni turur-sin esrâr ma’nîsini izhâr kılğıl tip ruḥṣat berdiler irse Hâkîm (4) h’vâce rahmetu’llâh esrâr ma’nîsîğa ağız açıp aytğan hikmetleri bu turur **hikmet**⁴ (5) eski üski körküm bar sınıḳ sarsıḳ kürkim bar şeyhım otunğa aysa (6) barmaşğa ni irkim bar tonum otunğa cörgep tenim savuḳḳa titrep içtin (7) muḥabbat ürelep Hızır İlyâs Atam bar kökdin rahmet yağıdurğan yerdin nebât (8) ündürgen mihr sütün imdürgen Hızır İlyâs Atam bar kilip tüzdi ḥalkanı (9) istep tapmas ḥalk anı tarikatnıñ sultânı Hızır İlyâs Atam bar kilip ḥalkanı (10) tüzgen kim yığlayu kim külgen kim irdügin ol bilgen Hızır İlyâs Atam bar (11) kim irdügi bilgüsiz arıḳ kolğa algusız ḥaḳdın özge bilgüsiz Hızır İlyâs Atam bar (12) kumda izin izlegen sır sözini sözlegen ḥalkdın özin kızlegen Hızır (13) İlyâs Atam bar kuşuñ hevâda uçkan tağ ve teñizni kiçken mengü suvını içken (14) Hızır İlyâs Atam bar kul Süleymân ayduḳı işâretde bolduḳı köñillerniñ şandukı (15) Hızır İlyâs Atam bar andın soñ Hâkîm h’vâceğa h’vâce Aḥmed Yesevîdin nazar-ı himmet bolup (16) Hızır Atadın ülüş yetip idiler h’vâce Aḥmed Yesevî rahmetu’llâhnıñ hikâyetinde andağ (17) kiltürüp turur bir kün ḳurbân ayında toḳsan toḳuz miñ meşâyih barça ḥâzır (18) boldılar zıkr-i sema ‘ışḳ nevbeti ḳuruldı namâz vaḳtı boldı irse barça namâzğa ḳoptular (19) Ata Yesevîni server-i imâmetlikğa kiçürdiler Atanıñ maḳşudı bar irdi bu meşâyihlerniñ (20) ḳaysısı kemâl taptı irkin tip bu ma’nîdin ḳoynuñ ḳavğığa yel berip belleriğa [179 a] (1) bağlap imâmetlikğa kiçtiler irse oñ yanıda Hâkîm Ata irdi sol yanıda şüfî Muḥammed Dânişmend irdi (2) h’vâce Aḥmed Yesevî rahmetu’llâhi ‘aleyh ḳırâ’at kılup rûku’ğa bardılar irse ḳavğıdın âvâz çıḳdı yana secdeğa (3) barganda hem âvâz peydâ boldı irse barçaları gümân ittiler kim Atanıñ ṭahâretleri bâtil tip namâznı (4) buzdı Hâkîm h’vâce namâznı buzmadı şüfî Muḥammed Dânişmend sol azaḳını berü bastı kördi Hâkîm h’vâce turup (5) tururlar ol hem ḳayta turdılar bu üç ‘azîzler namâznı adâ kıldılar ve selâm berdiler h’vâce Aḥmed Yesevî rahmetu’llâhi (6) ‘aleyh arḳalarını mihrâb sarı kılup mübârek yüzlerini meşâyihler sarı kılup andağ aydılar kim neçük (7) namâznı buzduñuzlar mende ṭahâret-i kâmil bar irdi sizlerni azmâyiş üçün ḳavuş bağlap irdim körüñ (8) tip barı meşâyihlarğa körsettiler ve taḳı aydılar kim bir yarım mürîd eylep imâmetğa kiltürmiş-men tidiler ol (9) kim bütün mürîd tip nefes sordılar Hâkîm Ata turur yarım mürîd tip nefes sordılar şüfî Muhammed Dânişmend irdi (10) ve taḳı aydılar nâdân ne bilsün seni bâtın nazarin içmağunça ir nazarin ḳaçand tapar-sin yürek yağın iritmegünçe (11) andın soñ h’vâce Aḥmed Yesevî rahmetu’llâhi ‘aleyh Hâkîm h’vâceğa bir aḳ tive kiltürüp berdi seniñ işiñ tamâm bolup (12) turur bu tivege mingil ve taḳı başını boş ḳoyḳıl barıp her yerde çökse ḳopmasa seniñ menzil ve maḳamıñ ol (13) yer bolsun tip aydılar Hâkîm Ata ol tivege mindiler başını boş ḳoydılar irse ol tive Türkistânıñ (14) kün batar tarafiga yürüdi ve taḳı H’vârezum şehriniñ ḳuyaş tapa batsuḳ arḳası çegân bir yer bar irdi anda tive (15) barıp çökti ḳopmadı Hâkîm Ata tayaḳ birle urdılar hem ḳopmadı ol yerge Baḳırğan at andın kaldı Hâkîm Ata (16) tivedin tüştiler ol yerni kirip kördiler ol yerde Buğra ḥänniñ yılḳı ṭavarı otlar irdi yılḳı ḳatında (17) biş yılḳıçılar bar irdi Hâkîm Atağa aydılar ni kişi turur-sin Hâkîm Ata aydı min bir dervîş turur-min (18) bu yerde menzil ve maḳâm kılurğa kilip turur-min tip aydılar irse yılḳıçılar aydılar bu yerler Buğra ḥänniñ (19) yılḳıları örişi turur seni munda menzil ve maḳâm kılurğa ḳoymas-biz tip köterip Atağa ḥamle kıldılar (20) irse urmaḳğa Hâkîm Ata yığaçlarğa aytı bularnı tutuñ tive tutḳu yığaçları bar irdi ol yılḳıçını tapıp [179 b] (1) alıp kıldılar yığaçlar

3 Metnin üst kısmında verilmiştir.

4 Orijinal metinde hikmetler kırmızı işaret ile gösterilmiştir.

birle ikisi kaçıp kütuldılar Buğra hānga haber berdiler [hān hem aydılar]⁵ üç kün boldı (2) burnumğa bir ir isi kile turur irdi şükür Teñriğa munda hem bir ir peydā boldı tip aydı- (3) -lar Buğra hānnıñ ‘Abdullah atlığ şadri bar irdi anı yiberdi kim tarikat izni ta‘zimi birle (4) anı sorğıl kim ol derviş kayandın kilip turur anıñ atı ni turur kimge mürīd turur (5) ‘Abdullah şadr kilip ta‘zīm ādāb birlen Hākīm Atadın sordılar Ata aydı atam anam koyğan (6) atım Süleymān turur h‘āce Hızır koyğan atım Hākīm turur ol sebebden meni Hākīm Süleymān (7) dirler ve h‘āce Aḥmed Yesevī rahmetu’llāhi ‘aleyhniñ mürīdi turur-min ve taķı ‘Abdullah sordı (8) kim bu yılķıķılar munda ni üçün asılıp turur Hākīm Ata aydı anı yıģaĉlardın soruñ (9) tidiler yıģaĉlardın sordılar irse yıģaĉlardın āvāz çıķtı kim irsege meşāyih (10) ğāzabı bolsa mundaķ bolur tidiler ‘Abdullah bu ‘acāyibni kōrdi ve atlandı barıp Buğra hānga (11) bu sözni beyān kıldı irse Buğra hān bu sözni işıtip ta‘accüb ğalıp aydı ey vezīrlar (12) bu ‘acāyib ‘azīz kimse turur muña nezr ve niyāzlar kirek tip aydılar Buğra hānnıñ bir (13) ‘Anber atlığ şāhib-cemāl kızı bar irdi ol kızını Atağa niyāz birmek üçün maşlahat (14) kōrdiler ol ‘Anber atlığ kızını alıp tivelerni tiveĉisi birle koylarını koyĉısı (15) birle yılķıķılarını yılķıķısı birle barĉa māl tavarnı [Buğra hān kiltürüp Hākīm Atağa niyāz tarttı ve taķı Buğra hān özi birle barĉa bikleri birle]⁶ kilip mürīd boldılar ve taķı yıģladılar ve Ata- (16) -nıñ şöreti hāķ arasında meşhūr boldı ol yerde menzil maķām ārāsteler kıldılar (17) ve taķı ol yerge Baķırġan at koydılar Atanıñ ol menzilinı Baķırġan tirlar ve taķı naķl (18) kılurlar ‘Anber Anadın üç oġul boldı evvelķi oġlınıñ atı Maḥmūd h‘āce irdi soñġı (19) atı Aşġar h‘āce irdi andın kiĉiginiñ atı Hüb h‘āce irdi rahmetu’llāhi ‘aleyh H‘ārezm (20) şehrinde şeyḥ Carullah ‘allāme-i şeyḥ-i ‘alem dānişmend irdi Keşşāfını alar taşnīf kılġan [180 a] (1) kılġan turur ve taķı Maḥmūd h‘āce ve Aşġar h‘āce H‘ārezm şehrige barıp şeyḥ Carullah ‘allāme (2) katında taḥşīl kılur irdi künlerde bir kün allarığa şūrahī ve piyāle koyup şurb kıla turup (3) mest bolup irdiler ḥalāyık ta‘accubķa ğalıp irdiler kim munuñdik (4) meşāyihzādeler ĳubbetü’l-islām içinde şurb kıla tururlar tip aydılar bu sözni barıp (5) Hākīm Atağa aydılar Hākīm Ata h‘ācelerġa kişi yiberdiler kim oġlanlarını maḥa kilsünler (6) tiyü h‘ācelar ittifaķ kıldılar kim biz bu bed-nām birle neĉük baralıñ tip endīşe kıldılar (7) ve barmadılar Hākīm Ata rahmetu’llāhi ‘aleyh Baķırġandın şeyḥ Carullah ‘allāmeġa ve taķı ekābirlerġa (8) bitķü yiberdiler kim h‘ācelerni tutup şeri‘at yolu birle ihtisāb kılınurlar şeyḥ (9) Carullah ‘allāme aydılar şeri‘at zāhirġa ḥükm kılur ehl-i ihtisāblarġa aydı imdidin (10) soñ her kayda kılınurlar tutup ihtisāb kılın tidiler H‘ārezm şehrinde bir belend (11) mināre bar irdi anıñ üstige çıķıp h‘ācelar şurbge meşġul bolup irdi muḥtesib- (12) -ler alarnı kōrüp mināreġa çıķtılar h‘ācelerni ihtisāb kılġalı h‘ācelar özlerini (13) mināredin taşladılar ayak üstinde tik turdılar ilikleride şişe ve şūrahī ve piyāle (14) bar irdi bular hem sınımadı h‘ācelar ol yerde şūrahīdin piyāle toldurup şarāb-ı ilāhīni (15) nūş kıldılar anı kōrüp ḥalāyıklar feryād urup yıģlaşıp boyunlarıġa füte (16) salıp h‘ācelerniñ ayakıġa tüşüp ekser hāķ anda mürīd bolup her āyine ey ĳarındaş- (17) -lar velīler arasında munuñdik kirişmeler bar turur irenlerniñ mey-i mecāzıdın (18) pervāyı yok turur şerbet-i ilāhī ezeli içerler ve taķı naķl kılurlar kim Hüb h‘āce rahmetu’llāhi (19) ‘aleyhniñ bir ĳara topĉaķ atı bar irdi taķı ĳara tazısı bar irdi her künde kiyikler- (20) -ni avlap h‘āce Atalarıġa kiltürür irdiler Hākīm Ata h‘āce rahmetu’llāhi ‘aleyh aydılar meniñ [180 b] (1) bu oġlum derviş bolmas sipāhī bolur ḥayāli bar bolġay mu tip aydılar naķl kılur (2) kim Cayuķ vilāyetinde Terā digen yerdin kilip şeyḥ Sa‘at h‘āce Hākīm Atağa inābet kıldı tarikat (3) yolınıñ ādāblarınıñ

5 Sayfanın üst kısmında yazılmıştır.

6 Yan tarafta yazılmıştır.

ādāblarını zabt kılıp riyāzat tartıp kiçe ve kündüz hizmet-i (4) şāyeste kılıp irdi hākdın nazar boldı Hākīm Ata hāqīkat köñli birle şeyh Sā‘at (5) h‘ācenı oğul okundı ülüş berip Terā digen Cayukñıñ kentleridin bir kent (6) turur Hākīm h‘āce ‘Anber Anağa ayttı şeyh Sā‘at nefes oğlumız turur Vecī h‘āce nefes (7) oğlumız turur [Vecī h‘āce nefes oğlumız turur]⁷ bularnıñ qaysısı tamām bolup (8) kemāl tapmış bolğay tip keñeştiler ve taqı aydılar her qaysısıñ atlarını tutup çar- (9) -laliñ qaysısı ünümüzni işitip Teñrini dergāhında kemāl tapmış bolğay tidiler ol nefes (10) oğlumız şeyh Sā‘atnı çarlalıñ tidiler ol oğlum şeyh Sā‘at tip üç (11) katla çarladılar irse şeyh Sā‘at h‘āce lebbeyk tidiler ışıkđın kirip kildiler (12) Hākīm h‘āceğa selām kıldılar Ata ‘aleyküm es-selām şeyh Sā‘at tidiler ol zamānda şeyh (13) Sā‘at h‘ācenıñ eteginde nemerse bar irdi Hākīm Ata aydılar oğlum şeyh Sā‘at (14) kayda irdiñ ve kaydın kilürsin ve itegiñdiki nimerse turur dip sordılar (15) irse şeyh Sā‘at h‘āce aydı ey Ata min Terā digen yerde māş tuñımın seper irdim (16) sizniñ āvāzıñızni işittim irse anıñ üçün munda hāzır boldum ve itegimdeki (17) māş turur dip cevāp berdi ve taqı Terā digen yer birle Baqırğannıñ arası biş (18) künlik yol turur biş künlik yoldın şeyh Sā‘at h‘āce tarfetü’l-‘ayn içinde (19) kildi Hākīm Ata hōšnūd fātiha-i du‘ā kılıp şeyh Sā‘at h‘āceğa ruḥṣat berdiler (20) şeyh Sā‘at h‘āce tarfetü’l-‘ayn içinde Terā digen yerge bardı şeyh Sā‘at [181 a] (1) h‘ācenıñ kerāmet velāyetleri köptür ve muḥtaşar zıkr kılındı andın soñ Hub h‘āce- (2) -ni üç katla oğlum Hubbī dip çarladılar irse h‘āce kilmedi Hākīm Atanıñ köñli (3) tarıqtı köp kiç bolup irdi h‘āce kiyiklerni avlap kiltürüp Hākīm Atağa niyāz tarttı (4) Hākīm Ata niyāznı kabūl kılmağı Hub h‘āce aydılar baba niyāznı neçün kabūl kılmađıñız mendin (5) ni kilip turur tip aydı irse Hākīm Ata rahmetu’llāhi ‘aleyh aydılar oğlum şeyh Sā‘atnı (6) çarladım irse şeyh Sā‘at biş künlik yoldın tarfetü’l-‘ayn içinde kildi ve taqı seni (7) çarladım irse kilmediñ ol sebebdin köñlüm kayğuluḡ dip ayttılar irse Hub (8) h‘āce rahmetu’llāhi ‘aleyh aydı ey babam Muḥīt teñizinde iki kime ġarḡ bolup irdi yā Hub (9) h‘āce tip mini çarladılar min anda barıp Teñri ‘ināyeti birle ol kimelemini teñizdin (10) çıkardım tip aydılar Hākīm h‘āce bu sözge inanmadılar ey oğlum Hubbī [di]diler bu sözni (11) andağ sözle kim kişi inanğay sin kayda Muḥīt kayda Hub h‘āce aydı ey babam ina- (12) -nmasañız boynumda kınnap yarasın körüñ dip boynın körsetti taqı buña ina- (13) -nmasañız on miñ altun niyāz kiltürüp tarttılar bu hālñi körüp mürīdler yığlaşıp (14) Hub h‘ācenıñ ayakığa tüştiler Hākīm Ata ta‘accubğa kaldılar bu oğlumdin kerāmet (15) velāyet zāhir boladur tip aydı ve taqı Hākīm h‘āce namāzınıñ sünnetini munda kılıp farznı (16) barıp Ka‘bede kılıp kilür irdiler bir kün Hub h‘āce aydılar baba sünnetni munda kılur- (17) -sız farznı barıp kayda kılur-sız tip sordılar irse Hākīm Ata aydılar o oğlum (18) Hubbī farznı barıp Ka‘bede kılur-men tip aydılar Hub h‘āce aydı ey baba Ka‘beni munda (19) kiltürüp bolmas mu tidiler Hākīm Ata aydı oğlum Hubbī her kişi Ka‘beni anda tapsa hem hūb⁸ (20) turur tip aydı Hub h‘āce aydı ey baba irenlerde i‘tikādge hāl bolsa Ka‘be munda kilmese [181 b] (1) tip aydı Hākīm Ata rahmetu’llāhi ‘aleyh aydılar ey oğlum Hubbī bizde kudret yok sizde bolsa köreliñ (2) tip aydı ve taqı nakl kılurlar kim Hākīm h‘āce şubḡ-i demde koyup tañ namāzınıñ sünnetini kılurğa (3) mescidge kildiler irse Hub h‘ācenı mescid içinde kördiler ve taqı irenleri Hub h‘ācenı tavāf (4) kılur irdiler taqı Ka‘be-i muazzamnıñ mübārek ḡalkası kilip mihrāb üstinde tüşüp irdi (5) Hākīm Ata ḡalka-i mübārekni tavāf kıldılar el-kışsa ol kün Ka‘be irenleri birle cemā‘at bolup (6) tañ namāzını kıldılar ve taqı barça Baqırğan ili mescidge yığıldılar Ka‘be-i muazzamnı tavāf kıldılar (7) ve taqı Hub h‘ācenı tavāf kılıp Baqırğan ili mürīd boldılar ol kün anda Hākīm Atanıñ köñli- (8) -ge ġayret eşer kıldı tip ayturlar ve taqı namāz-ı iṣrāqnı

7 İkinci kere tekrar edilmiştir.

8 Yazı silik olduğundan dolayı okunamamıştır.

oķuķandın soñ Ka‘be irenleri (9) birle ĥalka ģāyib boldı ve taķı ĥikāyet kılurlar kim künlerde bir kün Ĥakīm Atanın mürīdleri (10) yıķılıp kildiler toķuz uy öltürdiler ilge aş berdiler zıkr-i sema‘ boldı Ĥub (11) Ĥub ĥ‘āce avķa barıp irdiler baķş koymadılar Ĥub ĥ‘āce avdın kildiler keyiklerini (12) kiltürüp Ataķa niyāz kıldılar ve taķı ta‘zīm ādāb birle oturup aydı kim ey baba mürīdler- (13) -iñiz kilmiş toķuz uy öltürmişler uluķ kiķik naşībe ülüş almışlar bizge (14) ülüş ķanı tip sordılar ey baba niķük koymadıñız tip didiler Ĥakīm Ata aydılar ay (15) oķlum Ĥubbī irenler ülüş tilediler ülüş aldılar sin iş kılsañ ülüş (16) alķay-sin Ĥub ĥ‘āce olturķan yeridin āzād koptılar taķı mürīdleriķa aydılar öltürķen (17) toķuz uynuñ terisini yıķıp alıp kilinler mürīdleri uylarınıñ terisini (18) alıp kiltürüp koıdılar Ĥub ĥ‘āce ķible-i ĥācāt sarı ķol köterip münācāt (19) kıldılar ve taķı ‘aśā birle uylarınıñ terisiķe urdılar ve taķı aydılar ey cānvārlar (20) kopuñ Teñri yarlıkı birle uylar tirildiler munuñdik işni kördiler ve taķı Ĥub ĥ‘āce [182 a] (1) aydı ey baba biz iş kıldıķ mu imdi barķa dervīşler ülüş alsunlar tidiler bu (2) ĥālñi körüp na‘re urup yıķlaşıp Ĥub ĥ‘ācenin āzaķıķa tüştiler ve taķı barķa ināyet (3) kılıp tevbe kıldılar ve bu sırnı körüp Ĥakīm ĥ‘āce raķmetu‘llāhi ‘aleyhķa ģayret eşer kıldı taķı aydı (4) ey oķlum Ĥubbī iki koķķar başı bir ķazanda kaynamas ve sıķmas tidiler siz yā biz tidi (5) irse Ĥub ĥ‘āce bu sır söziñin ma‘nīsini bildiler aydılar ey baba bu meşhūr turur iki (6) koķķarnıñ başı bir ķazanķa sıķmas münüzleri birle ve eger münüzlerini kisseler üç (7) koķķarnıñ başı bir ķazanķa sıķar tidi evvel nefes tip bizge sorduñuz ĥōş (8) bolķay biz baralın siz ĥōş ķalın ey baba tip çıķtılar sizge yurt ķutluk bolsun (9) bizge yol ķutluk bolsun tidiler taķı anasın tilediler ve taķı nezr ü niyāz (10) Ĥub ĥ‘āceķa vilāyetlerdin köp kilür irdi barķasını Teñri yolında mü‘minlerķa ve (11) dervīşlerķa ve ‘ālimlerķa evķāf kıldılar ve taķı aydılar her yigitniñ başıķa iş (12) tüşse müşkil bolsa bizge şefi‘ kiltürseler i‘tikād birle min unda ĥāzır ‘āleminde bolsam (13) bolup himmet kılķay-min tidi ve taķı ey anam ĥāzır bolsam sizniñ analık ĥaķķıñızñı (14) ķoya turur irdim sefer kıla turur-min Atamķa mendin köp selām tigeıy-siz ve daķı meni (15) du‘ā birle yād kılsunlar tidi ve taķı aydı ey cānım anam dervīş ve fakīr körseñiz meniñ- (16) -tik kiķik bī-ķāre körseñiz meni yād kılķay-sız anası aydı ey cānım pāresi ‘azīz oķlum seni kitkeli (17) koıķum yok tip ceza‘ ve ĥez‘ kıla başladı irse ey anam siz meni koıķuñız yok (18) taķı siz işıkde turıñ anası Ĥub ĥ‘ācenı koıdı işıkde turdı Ĥub ĥ‘āce (19) raķmetu‘llāhi ‘aleyh keyikniñ terisidin ton kılıp irdi tonı kiyip ĥücreniñ (20) tasıķa kirip [...] olturdı ve taķı aydı ey anam meniñ üçün köp yıķlamaķay-sız [182 b] (1) ve ĥōş ķalın tip keyikniñ terisidin ģāyib boldılar keyikniñ terisi ol yerde kaldı ‘Anber ana (2) keyikniñ terisini aķtardı irse Ĥub ĥ‘āce yok ‘Anber ana yüzini yırtıp na‘re urup baş (3) ayaķı yalañ özindin ketip Ĥakīm Atanın kaşıķa barıp bu ĥāldin ĥaber berdi Ĥakīm Ata raķmetu‘llāhi (4) ‘aleyh bī-hüş bolup yıķıldılar ve zamāndın özlerige kildiler na‘re urup yıķlap püşeymān (5) boldılar işık kılmadı başlarıķa ķara destār ķarmap Ĥub ĥ‘āceķa ta‘ziyyet tuttılar (6) ve taķı soraķ salıp tapmadılar Ĥub ĥ‘ācenin ģāyib bolķanın işitip uluķ (7) kiķik yıķılıp kildiler ol kün barķa yıķlaştılar Ĥakīm Ata tamām vilāyetlerķa soraķ (8) salıp tapmadılar ve taķı Ĥub ĥ‘ācenin firāķında aytķan ĥikmetleri bu turur (9) **ĥikmet**⁹ deriķ mā bizniñ yerniñ köknüñ arasında yuturdum şunķar ķuşum bolmas mena yārānlr (10) siz tilekde min izdekde yıķlaban közde yaşım silmes mena yıķlaban közde yaşıñ sepgül (11) dirler tört yańķa öıķü soraķ salģıl dirler isteyen cān ķuşumñı bulģıl (12) dirler min aña ārām ķarār kılmaz mena min aña ārām ķarār netek kılģum atım arıp (13) meñzim solup ķayda barģum aya cān ķuşum bulunmas-min ķul ölgüm soraģın (14) işitsemin min turmas mena ķuşumdın ĥaber kilür Şām u ‘Irāķda Kırm birle

9 Orijinal metinde hikmetler kırmızı işaret ile ayrılmıştır.

Hıfây (15) taş fırâkda pervâz kılıp yürür tirlir hâk râfda min anıñ yollarını bilmes menâ (16) min bilmes-min tip ni terâyin yolında üküş imgek kıyın köreyin yârânlar siz kalıñ (17) min barayın min barsam uşbu yoldın kilmes menâ min barsam bulunğay mu anda (18) kuşum bulunmasa düşvâr bolur meniñ işim tip kónsa şunuñ (19) kuşum kaçkı karşı kilse salmas menâ [...] kıyâmetğâ âdâb birle [...] âdâm tozı (20) h'âceli kıl Süleymân hadîs sözi kim bildi kim bilmedi sırr sözi **[183 a]** (1) özge sırr söz kılmas menâ ve andın soñ hâk te'âlâdın yarlık boldı Hâkîm Atağa (2) seniñ Hub atlığ oğluñnuñ neslidin dünyâda altmış velî kôpar irdi Hubbî atlığ (3) barçanıñ günâhı saña turur ol kim seniñ üstündin kırk yıl suv aqğay andın soñ (4) ol günâhlardın arınursın tip fermân boldı Hâkîm Ata bu sözni işitti irse (5) Atanıñ hâtırı müşevveş boldı ve ol sâ'at dergâhğa kıl köterip aydı hâzır-sin (6) nâzır-sin kâdir-sin bâr-sin birsin barça kullarınıñ sırnı sen bilür-sin tip (7) münâcât kıldı ve taķı hikâyet kılurlar Hâkîm Ata kara yağız katangu kişi ikendürler 'Anber (8) ana şâhib-cemâl ikendürler Hâkîm Ata gısl kılurda 'Anber ana töşek üstinde olturup (9) közi tüşti taķı köñlinde kiçti kim min Buğra hânınıñ şâhib-cemâl kıızı irdim hudây (10) te'âlâ munuñdik kara kişige naşib kılıp turur tip aydı irse Hâkîm Atanıñ (11) köñlige bu sırr 'ayân boldı aydı ey 'Anber meni kara tip ni h'ârlar-sin meni saña qoymağaylar (12) mendin soñ bir karağa yolukğay-sin kim tişidin özge aķı bolmağay tip nefes (13) sordılar irse 'Anber ana püşeymân idiler ve ıssıq kılmadı ve taķı Hâkîm h'âceğa cân bermâk (14) vaķtı yetti irse Maħmūd h'âce ve Aşğar h'âceğa kişi yiberdiler h'âceler H'ârezm şehrindin (15) kildiler Hâkîm Ata aydı ey oğlanlarım maña vaķt yetip turur meniñ kırk aşımını (16) berürde kün toğar sarıdın kırk abdal peydâ bolup kilgeyler tutuğ taķlları (17) bolğay [...] ular [...] arasında [...] bir kara abdal bir közi za'if ve taķı bir ayaķı aķsaķ anañızın (18) uña [...] nikâh kılıp berinüzler tip vaşiiyet kıldılar ve taķı dünyâdın öttiler Hâkîm (19) Atanıñ kırk [aşını] berürde kırk abdal peydâ bolup kildiler ve taķı [...] birle [...] olturdılar (20) h'âceler ki kelip kördiler bir kara abdal bar velîkin Hâkîm Ata aytқан kara abdal yok **[183 b]** (1) sordılar kim taķı kişikeñiz bar mu abdallar aydılar bir kara za'if abdal bar ulaķlarımız- (2) -nı saķlar h'âceler aydılar kiltürünüz tidiler ol abdalnı alıp kildiler h'âceler (3) ayttilar Atanıñ aytқан nişâneleri bu dervişde bar dervişler ve sordılar atıñ (4) ni turur derviş Zengi turur h'âceler aydılar ey abdallar Zengi babanı barçadın (5) yuķaru alıñlar dervişler barça aydılar yuķaru almas-bız tidiler barçamıznıñ azaķı (6) irdi imdi başı boldı tip Zengi babanı yuķaru kiçürdiler taķı 'Anber ananıñ 'iddeti (7) ötkendin soñ nikâh kılıp ol nefes birle berdiler muhtaşar ol kim Zengi baba (8) velî-i kâmil irdiler anıñ velîligin hıç kimerse ve âferîde bilmes iken turur muhtaşar (9) söz ol kim 'Anber ananı alıp Taşkend vilâyetiga barıp pâdeçilik ihtiyâr kılıp pâde (10) küter iken tururlar 'Anber ana her künde futuvvet billeriğa bağlap ve taķı kollarığa (11) uluķ tayaķ ve bir kiçik tayaķ tutup iki iligleriğa iki serpinç aş alıp Zengi (12) babağa iltür irdiler ve hâlâyıklar sorar irdiler ey māmâ iki ilikke uluğ (13) kiçik tayaķnı alıp taķı serpinçğa aş alıp futuvvetni bilinizge bağlap barur-sız (14) tip aydılar irse 'Anber ana alarğa cevâb aytı kim iki serpinç içinde biride ısıq aş (15) biride savuğ aş eger babanın köñilleri ısıq aş tilese ısıq aş (16) içkeyler eger savuğ aş tilese savuğ aş içkeyler ve taķı bu uluķ (17) kiçik tayaķnı anıñ üçün alıp-min babanın aççığ yaman kilse uluķ tayaķ (18) birle urğay ve eger yumşaq aççığ kilse kiçik tayaķ birle urğay ve taķı futuvvet (19) ni anıñ üçün bilime bağlap turur-min nâ-gâh babanın [...] lik kılsa [...] (20) [...] babanın kahrığa uçrap 'âş bolmağay-min tip anıñ üçün futuvvetni **[184 a]** (1) itegimge bağlap-min tidiler ve taķı 'Anber ana hâtunlarğa naşihat kılur irdiler kim ey hâtunlar (2) kedhüdâlarıñızge yaķşı hizmet kılınızlar ve her hâtun kim tekebbürlik kılıp cevâb berse âzâr (3) kılsa ol hâtunnıñ hâli müşkil bolğay ve yanar âhiretde tip aydılar naşihat

kıldılar (4) ve taķı ananın evvel atı ‘Anber irdi imdi Zengi babaĝa her künde kâvcüşe birle aş iltkenin (5) körüp ‘Anber ananı aş iltti ana tip aydılar ve taķı Zengi babanın bir fażileti ol irdi (6) baba kütken ya’ni baķķan uylar tizrek simür irdi ve hem sütlük bolur irdi ve taķı ĥalknıñ ikinige (7) barsa ziyân tigürmes irdi ve taķı ĥikâyetde andaĝ kilip turur kim Ĥakīm Ata dünyâdın ötti- (8) -ler irse niçe yıldın soñ Amu deryâsı Kâver şehrinin ökinide ötüp barıp (9) Baķırĝannı basıp ötti Baķırĝan suv astında buzuldu taķı Atanın üstündin (10) kırķ yıl suv aķtı andın soñ Ĥakīm Ata rahmetu’llâhi ‘aleyh ĥ’âce Celâleddin menzil ĥânı- (11) -nıñ vâķı’asıĝa kirip aydı ey oĝlum Celâleddin bizni istep tapĝıl ve taķı (12) bizniñ üstümüzge ‘imâret salgıl ve bizdin ülüş alĝıl tip¹⁰ [184 b] (1) oturur turur ol za’ifĝa selâm kıldı ol ‘aleyk aldı taķı sordı (2) ey yigit ĥaydın kilür-sin ĥ’âce Celâl aydı ey ĥarındaş Ĥakīm Ata mezârın bilür (3) mü sin istep yürür-min ayt tidi ol ĥarı aydı min bilmes-min velî meniñ (4) yüz yaşar anam bar meger ol bilgey ĥ’âce Celâl ol yüz yaşar za’if ĥaşıĝa (5) bardı ol ĥarı cerĥ-i celâ oturur irdi ĥ’âce Celâl selâm kıldı ol ‘aleyk (6) aldı aydı ey yigit ĥaydın kilür-sin ĥ’âce Celâl aydı Baķırĝan âstânesin (7) istep yürür-min tidi sin uluĝ yaşlıĝ ĥişi-sin eger bilseñiz ĥaber (8) ĥılıñız tidi ol aytı ey oĝlum Baķırĝan suv astında ĥaldı buzuldu ĥayda (9) ikenin ĥiç kimse bilmey turur velîkin bir süksük yığaĥ bar anıñ tübide (10) her ĥiçe keyikler ve ĥulanlar kelip tañ atĝunĥa turarlar ve zıķr âvâzı kelür (11) bolsa oşal bolĝay ĥ’âce Celâl ol yığaĥnıñ yavukıĝa bardılar bir (12) yaşunup turdı irse ĥiyik ve ĥulanlar ul yığaĥnıñ tübige kildiler ve yana (13) zıķr âvâzı [...] tüşıĝe kirdi aydı ey oĝlum Celâl [...] (13) [...] ĥazĝıl anda bir¹¹

Sonuç

Çalışma konusuna kaynak teşkil eden el yazması eser Hakīm Ata hakkında bilgileri içermektedir. Onun hayatı, ailesi ve çocukları; hocası ve yaptığı hikmetli işler dolayısıyla aldığı nisbeleri; yaşadığı ve imamlık yaptığı mekânlar belirtilmiştir. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan bu eser ilk defa asıl nüshasından tarafımızca transkribe edilmiştir. Eski Türkçeden itibaren takip edilebilen önemli birkaç dil özellikleri tespit edilerek dönemi belirlenmeye çalışılmıştır. Dil özellikleri dikkate alındığında *Risâle-i Ĥazret-i Ĥakīm Ata Rahmetullâhi ‘aleyh* eseri Harezmi Türkçesi dönemine ait denebilir ancak kayıt tarihine göre Çaĝatay Türkçesi döneminde istinsah edilmiştir. Ekler kısmında yazmanın orijinali de verilmiştir. Çalışmanın içerisinde Hakīm Ata’nın hikmetli işleri ile beraber Sultan Hubbî’nin de velayetlerine yer verilmiştir.

Hakīm Ata ve Sultan Hubbî’nin velayetleri sırasında ikisinin arasındaki atışma da yer almaktadır. Günümüzde Türk lehçelerinde çeşitli şekillerde kullanılan atasözünün “İki koçun başı (koç kafası) bir kazanda kaynamaz” (Türkiye Türkçesi), “İkki qo’chqorning boshi bir qozonda qaynamas” (Özbek Türkçesi), “Еки қошқардың басы бір қазанға сыймас” (Kazak Türkçesi) vs. kaynağının bu atışma olduğu ifade edilebilir. Metnin 4.satırında *ey oĝlum Hubbî iki koçķar başı bir ĥazanda ĥaynamas ve sıĝmas tidiler* olarak geçmektedir ki oĝlunun da cevabı hazırdr: *ey baba bu meşhür turur iki (6) koçķarnıñ başı bir ĥazanĝa sıĝmas müñüzleri birle ve eger müñüzlerini kisseler üç (7) koçķarnıñ başı bir ĥazanĝa sıĝar tidi*.

10 Her sayfada 20 satır olması gerekirdi ki bu kısımda 12.satırdan sonrası yıprandığından dolayı okunamamıştır.

11 Sayfanın yarısı yırtık olduğundan bundan sonraki yedi satrı okumak mümkün olmamıştır. Bu demek oluyor ki el yazması eserin sonu yok ancak Hakīm Ata’ya ait el yazmaların bulunan en kadimî nüshası olabilir.

El yazması eser genellikle okunaklıdır ve iyi korunmuştur denebilir. Ancak son sayfalarına doğru bazı yerleri silik, bazı yerleri yırtılmıştır ki okumayı zorlaştırmaktadır. Bununla beraber bazı kelimeler açık olduğu halde doğru anlamlandırılmamıştır; o tür kelimelerin orijinali verilmiştir. Son iki sayfası çok yıprandığından bazı kelimeleri okumak imkansız olup o kısımlar [...] işaretiyle belirtilmiştir.

Hakîm Ata'nın Türkistan coğrafyasında bilinen eserleri *Bakırgan Kitabı*, *Âhir Zaman Kitabı*, *Hazret-i Meryem Kitabı*'dır. Bu kitaplara yazarı kendisi olmasa da onun hakkında yazılmış *Risâle-i Hazret-i Hakîm Ata Raḥmetullāhi 'aleyh* de eklenebilir.

El yazması eserde yer alan bilgilerin bazıları daha önce yapılmış olan çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Ancak onların tarihi, metinde belirtilen istinsah tarihinden eski değildir. Onun için el yazması eser daha önceki çalışmaların kaynağı mahiyetindedir denebilir.

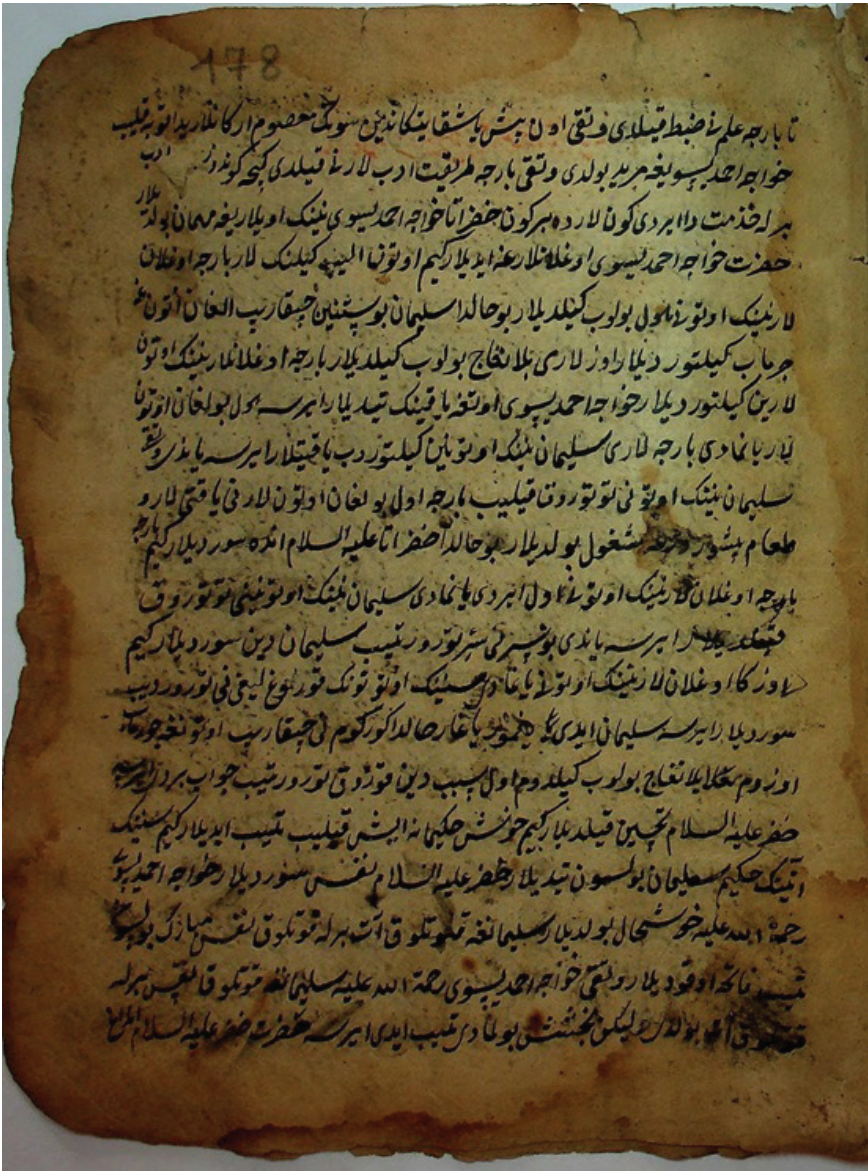
Ekler / Tıpkıbasım

Ön kapak

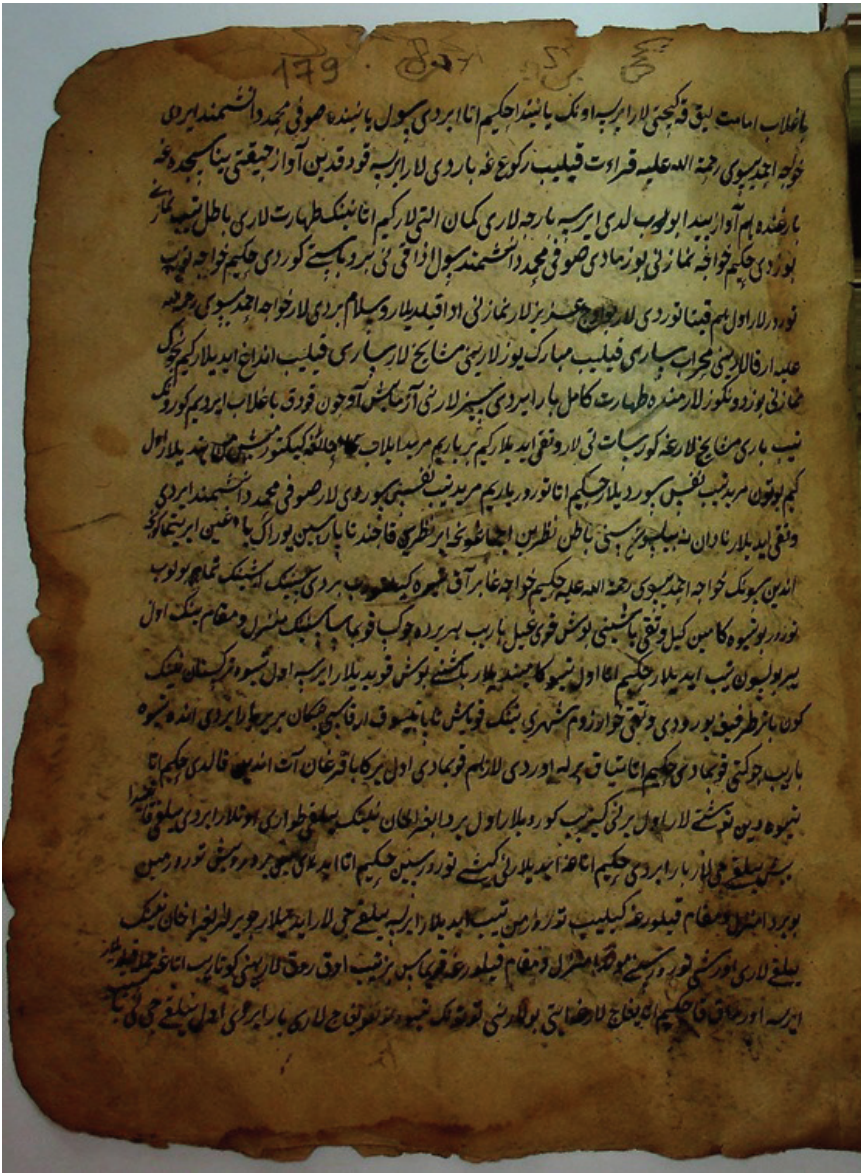
177b

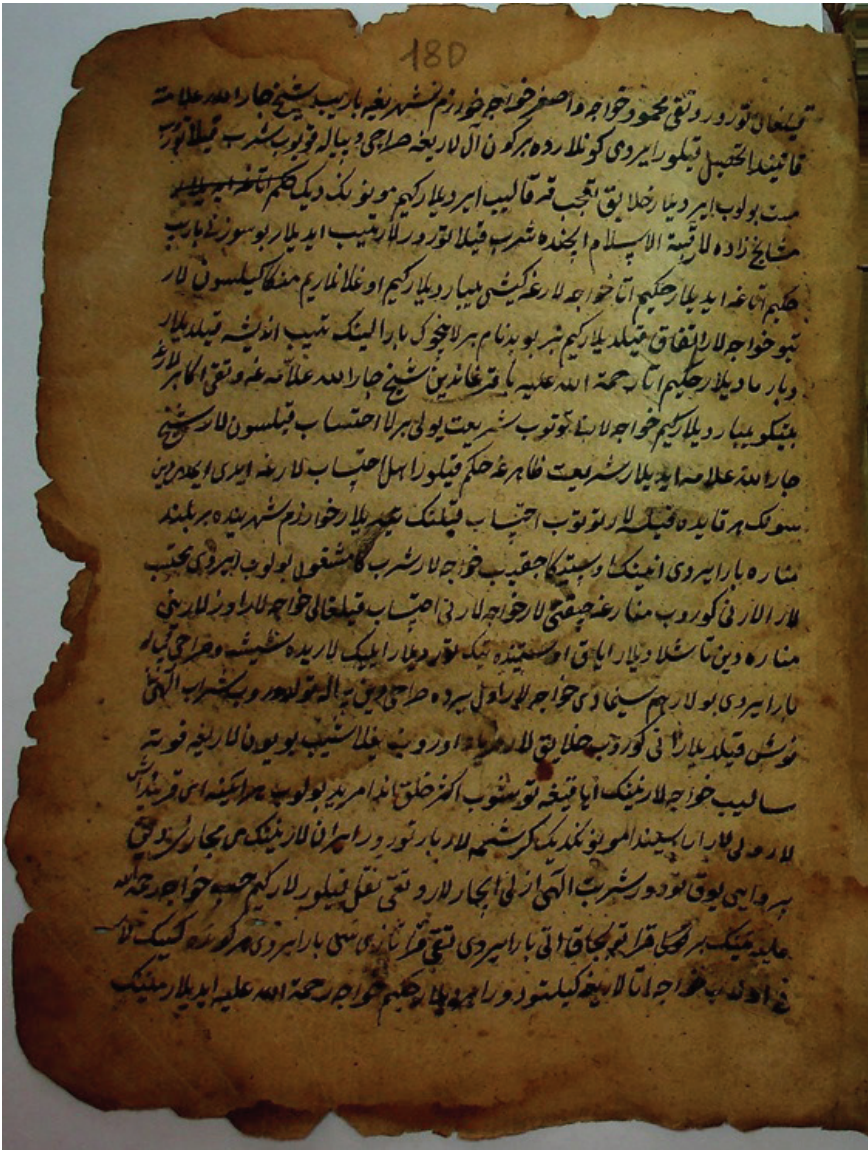
178a

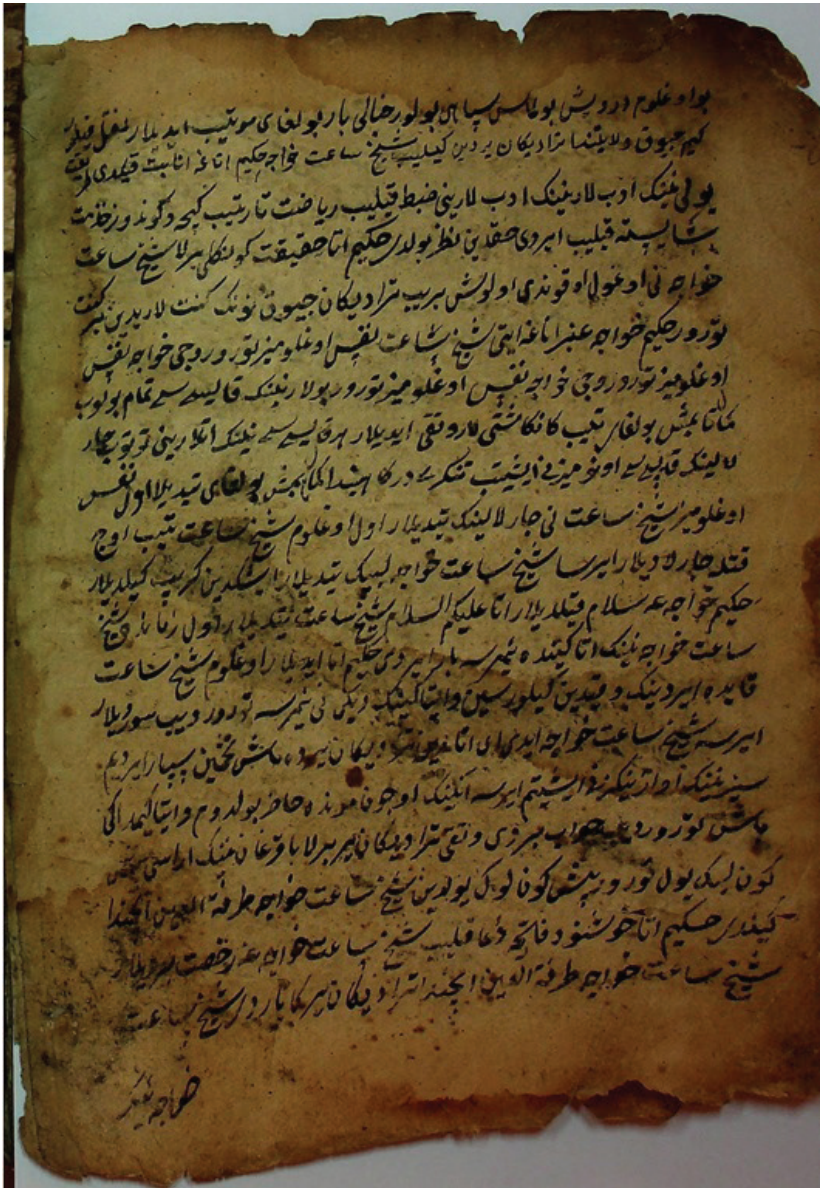
178b

179a

180a

180b

181a

181b

182
 ایدری ای بابا بایش قیلدوق موایندی بارجه دریش لار اولوش لار تیدیلار بو
 حالنی کوروب نوه اوروب یغلا شیب حب خواجه نیک اذاق توشتی لار و تیج بارجه انابت
 قلیب بوب قیلدیلار و بوسره کور و حکیم خواجه رحمة الله علیه غایت اثر قیلد رتی ایله
 ایله اولوم جنبی ایکی قوجا ربشی بر قازنده قاینا مایس و سیغاس تیدیلار بریزا بریزا
 ابرسه حب خواجه بوسره سوزی نیک حنبی سلیدیلار ایدیلار ای بابا بوشمو رتور و لای
 قوجا نیک باشی بر قازانده سیغاس مونور لاری برله واکر مونور لاری نی کپ لار اوج
 قوجا نیک باشی بر قازانده سیغاس رتدی اول قس تیب نبر کاسور و ونکور خوش
 بولغا نبر نیک نیر خوش قالیق ای بابا تیب حقیقی لار نیر کاپورت قوتوق بولور
 نیر کاپورت قوتوق بولور تیدیلار رتی اسیدنی نیک لیک تیدیلار و تیج نیر و نیر
 حب خواجه ولایت لار دین کوب کیدور ایدری بارجه سیغاسی اولنده موطن لار غنور
 دریش لار غنور عالم لار غنور قیلدیلار و تیج ایدیلار بریزا نیک باشیغایش
 توشتی سه شکی بولسه نیر کاشیغ کیتور کپ لار اعتقاد بر ایمانی اولنده احقر عالمده بولم
 بولوب همت قیلغای حنبی تیدی و تیج ای امام حاضر بولم نیر نیک انالیق حقیق
 قیا نیر و ابر ویم سفر قیلد و تور ماین امام غنور ماین کوب سلام تیکاسی نیر و غنور
 و عابر له یا قیلسون لار تیدی و تیج ایدری ای حانیم امام دریش و تیج کور کور
 نیک کجیک بجاره کور کور کور نیر مایه قیلغای نیر اناسی ای حانیم اولوم سنی لیکالی
 قوتیوم بوق تیب جوع خضر قیلد باشلا در ابرسه سلام نیر ماین قوتیونکیز بوق
 تیج نیر ابرسه کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 رحمة الله نیر نیک نیر نیر نیر نیر نیر نیر نیر نیر نیر نیر نیر نیر نیر نیر
 و لنور و تیج ایدری ای نام میندیک اوچون کوب یغلا ماغا کور

182b

183a

183b

184a

184b

Arka kapak

Kaynaklar

- Açilov, E. *Mana sırları Hikmetler: Ahmet Yesevi, Süleyman Bakırgani*. Taşkent: Özbekistan, 2013.
- Argunşah, Mustafa-Sağol Yüksekaya, Gülden. *Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Aybek-Şemsiev, Parsa. *Özbek Edebiyatı Tarihi'nden seçmeler VIII-XV yüzyıl*. Taşkent: Okuma-Pedagojik Neşir, 1941.
- Başdaş, Cahit. "Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik eki ve Zamir n'si". *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 30 (2014), 147-161.
- Bayniyazov, K. *Hakim Ata – Süleyman Bakırgani – Bizim Ulı Hemşerimiz*. Nukus: Karakalpakistan, 1997.
- Ercilasun, Ahmet Bican. "Arap harfli Türkçe Tarihî Metinlerde Zaman ve Yer Tespiti - Metinler Nasıl Okunmalı?". *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 2 (2019), 1-9.
- Fitrat, Abdurrauf. *Ahmet Yesevi (Makaleler ve "Hikmetler"den parçalar)*. Taşkent: Abdulla Kadiri Halk Mirası Neşriyatı, 1994.
- Hakkul, İ. *İrfan ve İdrak*. Taşkent: Maneviyat, 1998.
- Hakkul, İ. *Tasavvuf ve Edebiyat*. Taşkent: Adalet, 2001.
- Hasan, N. "Hakim Ata Süleyman Bakırgani Hakkında", *Yazık i Literatura v polikulturnom prostranstve*. Materialiy mejdunarodniy naučno-praktičeskiy konferentsii, 7 (2011), 328-334.
- Hasan, N. *Yeseviliğe dair kaynaklar ve Divan-ı Hikmet*. Taşkent: Akademneşr, 2012.
- Hayitmetov, A. "Hakim Ata Destanları", *Tefekkür Dergisi*, 2 (2003), 36-39.
- Kasimov, B. "Hikmetler Şeriyatı". *Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı Gazetesi*, 1993.
- Kara, Mustafa. "Hakim Ata". *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi 10 Kasım 2024 <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/15/C15005276.pdf> Cilt 15, Sayfa 183-184, 1997.
- Kaya, Önal. "Süleyman Hakim Ata Bakırgani ve Şiirleri", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (1998), 73-209.
- Kaya, Önal. "Kul Süleyman'ın Kıssa-yı Küdek-nâme'si". *KÖK Araştırmalar*, 2 (2000a), 155-168.
- Kaya, Önal. "Kul Şerif'in İr Hubbi Destanı". *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2/1 (2000b), 135-185.
- Kaya, Önal. "Süleyman Hakim Ata Bakırgani ve Şiirleri-II". *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları (HÜTAD)*, 9 (2008), 325-348.
- Korkmaz, Zeynep. "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler". Birinci Türk Dili Bilimsel Kurultayı, 1972, (Ankara 1975), 433-446.
- Korkmaz, Zeynep. "Türkçede -n Zarf-Fiil Eki ile -pan / -pen Eki ve Türemeleri". *TDAY-Belleten*, 32 (1984), 155-165.
- Nalbant, Mehmet Vefa. "DUK Eki ve Divânî Lûgati't Türk'te -DUK Ekli Görülen Geçmiş Zaman Çekimi". *Türkoloji Dergisi*, 1 (2002), 193-203.
- Rüstemov, E. "Ahmet Yesevi hikmetlerinde tarih ve hayat sedası". Hoca Ahmet Yesevi hayatı, icadı, ananeleri (Derleyen ve neşre hazırlayan Hakkul, İ., Hasan, H. ed. Aziza Bektaş. Redaktör: S. Rafiiddin). Taşkent: Özbekistan Yazarlar Birliği Edebiyat Bölümü Neşriyatı, 2001.
- Sadi, Abdurahman. "Yesevî kim idi?". *İnkılap Dergisi*, 5 (1922), 28-32.
- Sattarı, Abdülmömin. "Bakırgani". *Uçkun Dergisi*, 2 (1923), 7-9.
- Sever, Mustafa. *Ahmed Yesevi'nin III. Halifesi Hakîm Süleyman Ata Hikmetler ve Kıssalar*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. 2017.
- Shadkam, Zubaida-Sultanbek, Kutlugjon. "Yesevilik Şeyhlerinden Sultan Hubbi Kıssasının Kazakistan Nüshası". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 104 (2022), 1-14.
- Hakkul, İ.-Rafiiddin, S. *Bakırgan Kitabı: Şiirler ve dastan*. Taşkent: Yazuvçı, 1991.
- Yagodin, V. N. *Süleyman Bakırgani ve onun devri Respublikalık İlmi Teorik Konferans Materyalleri*. Nüküs: Konurat, 2002.
- Şamuradov J. *Hakim Ata – Hoca Süleyman Bakırgani*. Nüküs: Karakalpakistan, 2002.
- Yembergenov, U.- Şamuratov, J. *Konurat*. Nüküs: Karakalpakistan, 2010.

Yembergenov, U.–Şamuradov, J. *Süleyman Bakırgani (Hakim Ata)*. Taşkent: Özbekistan 2015. Ziyayev, Abdumannap. “Süleyman Bakırgani (Evliya Hakim Ata) hakkında yeni bilgiler”, *Janubiy Kazakistan (Türkistan vilayetinin ijtimaıy-siyasi gazetesi)*, (2017).

Extended Abstract

Studies on Hakim Ata in Uzbekistan began in the 20th century and are ongoing. It can be said that after the years of independence, these studies increased and began to be examined in greater depth. Previously, works banned during the Soviet period have started to emerge gradually, and interest in manuscripts has grown—one of these works being the subject of this study.

Manuscript works are not limited to religious texts; among them, there are also dictionaries, fatwas, epics, as well as books in fields such as law, medicine, and astronomy, and others.

The manuscript related to Hakim Ata is part of a compilation, and it lacks both a beginning and an end. It consists of a total of 320 pages. The first work in the manuscript concerns Malik Dinar and spans pages 1a to 177a. According to the note on the final page of this work, it was transcribed in 1123 AH / 1711 CE at the late Ibrahim Kushbegi Madrasa in Bukhara. The *Risāle-i H̱azret-i H̱akīm Ata* is located between pages 177b and 184a and comprises 20 lines.

The manuscript under consideration is highly likely to have served as a source for earlier information written about Hakim Ata. Moreover, when examining works written about Hakim Ata to date, it is observed that most of them are composed in verse. However, the work that is the subject of this study is written in prose. For example, the narrative in the text regarding Hakim Ata's association with the name Bakırgan is expressed as follows: 178a/14-17 [... Süleymān aydı yağur yağar ẖalde kürkümnı çıkarıp otunğa çurmap özüm yalangaç bolup kıldüm ol sebebdin kuruğ turur tip cevāb berdi irse H̱ızr 'aleyhi's-selām tahşin kıldılar kim ẖoş ẖakīmāne iş kılıp tip aydılar kim seniñ atın H̱akīm Süleymān bolsun tidiler...]. Concerning the attribution of the name Bakırgan, the narrative in the text is as follows: 179a/11-15 [...andın soñ ẖ'āce Ahmed Yesevī rahmetü'llāhi 'aleyh H̱akīm ẖ'āceğa bir aq tive kiltürüp berdi seniñ işin tamām bolup turur bu tivege mingil ve taqı başını boş koyğıl barıp her yerde çökse kópmasa seniñ menzil ve maqamın ol yer bolsun tip aydılar H̱akīm Ata ol tivege mindiler başını boş koydılar irse ol tive Türkistannın kün batır tarafığa yürüdi ve taqı H̱'ārezum şehriniñ kuyaş tapa batsuq arkası çegān bir yer bar irdi anda tive barıp çökti kópmadı H̱akīm Ata tayaq birle urdılar hem kópmadı ol yerge Bakırgan at andın kaldı...]

The *Risāle* also includes the names of certain places and sheikhs. For instance, in the Tera region, Sheikh Saat Hodja pledged allegiance to Hakim Ata. When examining research conducted in Uzbekistan, it is noteworthy that the name Sheikh Saat mentioned here is not referenced. Gaining further insight into his life would undoubtedly pave the way for new knowledge concerning the disciples of Yasawi.

According to the text, a few years after Hakim Ata's passing, his remains were moved from the city of Kavar, located near the Amu Darya River, to Bakırgan. Subsequently, Bakırgan was submerged underwater. Additionally, water flowed over Ata's resting place for forty years. Afterward, Hakim Ata (radiyallahu anh) addressed Hodja Jalaluddin Menzilhani, saying: ‘O my son Jalaluddin! Seek us out, find us, and build a structure over us. Take your share (blessing) from us.’

It is possible that Jalaluddin Menzilhani served as the representative of the Yasawi order. However, further in-depth research into the related documents is necessary.

The *Risāle* also contains hikmets (wise sayings), which are noteworthy. In the original manuscript, these hikmets are explicitly marked in red ink and distinguished by red separators. It is necessary to compare them with Hakim Ata's other hikmets. For instance, the Manuscripts Fund at Samarkand State University houses two divans attributed to Hakim Ata. However, these were copied in the 19th century. A critical edition of these texts should be undertaken, as it would serve as a foundation for future research. The manuscript that prompted this study can be considered the oldest known manuscript source attributed to Hakim Ata.